

MICHAŁ OŻÓG
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Tadeusz J. Zieliński, Państwowy Kościół Anglii. Studium prawa wyznaniowego, Wydawnictwo Naukowe ChaT, Warszawa 2016, 457 s.

Abstract

Tadeusz J. Zieliński, *The Church of England. A Study of Church-state Law*, Wydawnictwo Naukowe ChaT, Warszawa 2016, 457 p.

The reviewed book presents the legal status of the Church of England over nearly five last centuries until the Queen Elizabeth II's 90th birthday in 2016. The monograph is divided into two parts. The first one includes the evolution of the legal position of the English official church, from the *Act of supremacy* (1534) till the beginning of 21st century. The author of the book presents legal acts which were vital for the growth and development of this religious denomination. The second part of the book discusses the current legal regime governing the English official church. It describes and provides an overview of the Established Church's relations with the Monarch, the British Parliament, the government, the judiciary, and the local governments. It also discusses the law provisions concerning the main areas of the Church of England's activity.

Key words: United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Church of England, confessional state, Church-State Law.

Słowa kluczowe: Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, Kościół Anglii, państwo wyznaniowe, prawo wyznaniowe.

Problematyka relacji instytucjonalnych między państwem a Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi stanowi jeden z głównych obszarów badawczych przedstawicieli doktryny prawa wyznaniowego. Badania naukowe dotyczą analizy rozwiązań prawnych przyjmowanych w poszczególnych państwach, zarówno w ujęciu historycznym, jak i współczesnym. W ich rezultacie dokonuje się wyodrębnienia modeli, za pomocą których określa się podejście władzy publicznej do zjawiska religijności. W literaturze wskazuje się dwa skrajne rozwiązania. Model separacji, który zakłada oddzielenie państwa od struktur konfesyjnych, oraz model powiązania (inaczej: państwa wyznaniowego), cechujący się zespoleniem wspólnoty politycznej z określoną wspólnotą

religijną. Trzeba jednak podnieść, że są to jedynie pewne wzorce, konstrukcje teoretyczne, które nie występują w czystej postaci. Wersja rozdziału posiada różne oblicza, gdyż z jednej strony można wskazać separację wrogą, zakładającą dążenie do absolutnego zakazu przenikania się prawa i religii w przestrzeni publicznej, a z drugiej separację przyjazną (skoordynowaną), zakładającą dopuszczalność kooperacji państwa ze strukturami wyznaniowymi w zakresie realizacji wspólnych celów i wartości, jakie przyświecają wspólnocie politycznej i wspólnotom religijnym. Z kolei państwa wyznaniowe wyróżnia przede wszystkim fakt uznania określonej religii jako państwowej (urzędowej, panującej), co nie pozostaje bez wpływu na położenie prawne wyznawców tej religii, a także innowierców i osób odrzucających światopogląd religijny. W tej grupie można wyróżnić państwa wyznaniowe w wersji otwartej oraz wersji zamkniętej, biorąc pod uwagę kryterium pozycji prawnej wyznań innych niż oficjalne. Kraje konfesyjne stanowią mniejszość w dzisiejszej Europie. Okoliczności te nie pozostają bez wpływu na zainteresowania badawcze reprezentantów polskiej nauki prawa wyznaniowego. W rodzimym piśmiennictwie można wskazać dość dużą liczbę opracowań dotyczących stosunków państwowo-kościelnych w krajach, w których tak jak w Polsce występuje model relacji określany jako separacja przyjazna (skoordynowana). Wiele prac odnosi się do rozwiązań prawnych przyjmowanych w Niemczech, Włoszech, Hiszpanii oraz w państwach postkomunistycznych. Nierzadko inspiracja polskich uregulowań prawnych pochodzi z prawodawstwa tychże krajów. Można wymienić liczne publikacje poruszające również tematykę stosunków państwowo-kościelnych we Francji, wskazywanej jako typowy przykład realizacji rozdziału w wersji wrogiej. Szereg opracowań koncentruje się także wokół zagadnień amerykańskiej wersji rozdziału, zwanego separacją czystą. Natomiast problematyka państw wyznaniowych nie jest zbyt często poruszana w polskim piśmiennictwie prawniczym, w związku z tym należy z uznaniem odnieść się do podjęcia przez T.J. Zielińskiego tematyki pozycji prawnej Kościoła Anglii (Church of England) Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej.

Struktura opracowania przedstawia się następująco. Praca złożona jest z dwóch części merytorycznych wraz ze wstępem, wyjaśniającym m.in. zakres rozważań i metody badawcze. Zawartość pracy zamyka „zakończenie”, sporządzone w języku polskim i angielskim, a także „wykaz aktów prawnych i wyroków sądowych”, który obejmuje 331 pozycji, oraz „wykaz literatury” liczący 444 pozycje. Pierwsza część, zatytułowana *Ewolucja statusu prawnego Kościoła Anglii*, ma charakter historycznoprawny i zawiera przedstawienie historii Kościoła Anglii, poczynwszy od jego ustanowienia aż do początków XXI wieku. Dzieje te zostały ukazane w 10 rozdziałach, które wyodrębniono na podstawie dwóch kryteriów. W odniesieniu do pierwszych sześciu rozdziałów przyjęto porządek chronologiczny, wyznaczony okresem sprawowania władzy przez poszczególnych monarchów w ramach podrozdziałów, obejmując rozważania od doby reformacji aż do śmierci królowej Anny Stuart. Natomiast pozostałe cztery (7–10) uwzględniają większe przedziały czasowe niż lata panowania królów brytyjskich i zawierają charakterystykę stanu prawnego dotyczącego Kościoła Anglii na przestrzeni epoki gregoriańskiej (7), epoki wiktoriańskiej (8) oraz wieku XX (9) i XXI (10). W tych dwóch ostatnich przedstawiono panowanie królowej Elżbiety II. Przyjęta struktura wywodów jest uzasadniona i pozwala dostrzec szereg przeobrażeń w życiu społecznym, gospodarczym i religijnym, które wpłynęły na status Kościoła Anglii po

chwalebnej rewolucji i panowaniu królowej Anny Stuart. Autor przedstawił liczne akty prawne określające status prawny Kościoła Anglii, obejmując zakresem rozważań znaczny okres. Prezentacja poszczególnych aktów prawnych uwzględnia okoliczności ich wydania, treść oraz skutki dla członków anglikańskiej wspólnoty religijnej, a także dla innowierców i osób bezwyznaniowych. Przyjęty tok wywodów dobrze wskazuje na znaczenie i skutki poszczególnych rozwiązań legislacyjnych. Materiał normatywny poddany analizie jest ogromny, a rozważania wyróżniają się wysokim poziomem szczegółowości. Należy wskazać na rolę podsumowań zawartych w każdym rozdziale, które stanowią syntetyczne przedstawienie najważniejszych zmian w prawie i polityce wyznaniowej i ułatwiają uchwycenie kluczowych tendencji w danym okresie. Poznanie wywodów z I części jest niezwykle cenne poznawczo. Wiele obowiązujących aktualnie regulacji prawnych pochodzi z odległej przeszłości, co potwierdza lektura II części, a ponadto obecny kształt stosunków wyznaniowych w Anglii wymaga znajomości uwarunkowań historycznych. Wiedza o dziejach Kościoła Anglii stanowi odpowiedź na wiele pytań odnoszących się do obecnej treści prawodawstwa dotyczącego tej wspólnoty religijnej i pozostałych denominacji. Sposób prezentacji ewolucji statusu prawnego Kościoła Anglii zasługuje na uznanie, nie tylko z uwagi na zawartość merytoryczną, ale także ze względu na dbałość autora o kwestie formalne. Jako przykład można wskazać precyzyjne objaśnienie specyficznego sposobu oznaczania angielskich i brytyjskich aktów prawnych, a także uściślenie kwestii dat aktów prawnych i wydarzeń w związku z późniejszym przyjęciem w Anglii kalendarza gregoriańskiego. Jest to szczególnie pomocne dla czytelnika niezaznajomionego z prawem angielskim i brytyjskim, a także pozwala uniknąć nieporozumień.

Druga część opracowania o tytule *Status prawny Kościoła Anglii na początku XXI wieku* składa się również z 10 rozdziałów, oddzielnie numerowanych. Autor przedstawił status prawny Kościoła Anglii w czasach najnowszych, zamykając rozważania na 2016 roku (na 90. urodzinach królowej Elżbiety II). W tej partii książki zastosowano kryterium rzeczowe, omawiając położenie prawne *Ecclesia Anglicana* w optyce poszczególnych zagadnień prawa wyznaniowego. Pierwszy rozdział zawiera szczegółowe informacje na temat aktualnego ustroju wewnętrznego Kościoła Anglii, a także dane statystyczne dotyczące uczestnictwa wyznawców w praktykach religijnych. Z tych danych wynika spadek znaczenia religii w życiu znacznej części członków tej grupy religijnej wraz ze wzrostem liczby osób bezwyznaniowych. Problematyka podmiotowości prawnej Kościoła Anglii stanowi przedmiot rozważań rozdziału drugiego. Autor wskazuje na pozostałości średniowiecznych rozwiązań relacji państwo–Kościół w kwestii braku podmiotowości prawnej Kościoła Anglii jako całości. W tej części opracowania zawarto rozważania dotyczące relacji Kościoła Anglii z różnymi podmiotami władzy publicznej, w trzecim rozdziale przedstawiono relacje z monarchą, a w następnym w odniesieniu do parlamentu. Z kolei stosunki Kościoła Anglii z rządem, sądownictwem oraz samorządem terytorialnym stanowią przedmiot rozważań piątego rozdziału. Charakterystyka relacji ustrojowych Kościoła Anglii z poszczególnymi instytucjami prawa publicznego jednoznacznie przekonuje o wyznaniowym charakterze państwa. Autor wskazuje na szczególny status tej wspólnoty religijnej, zwracając uwagę, że żadna inna denominacja nie posiada takiego zakresu praw. Jest to również związane z dyskryminacją osób innego wyznania oraz bezwyznaniowych.

W kilku rozdziałach II części przedstawiono funkcjonowanie Kościoła Anglii w obszarze tzw. działalności własnej związków wyznaniowych, zwracając uwagę na powinności tej wspólnoty religijnej wobec państwa, np. wymóg zapewnienia wszystkim mieszkańcom kraju możliwości udzielenia chrztu, zawarcia małżeństwa i pogrzebu, bez względu na to, czy dana osoba jest wyznawcą religii anglikańskiej. Autor przedstawił sytuacje, w których Kościół Anglii ma bardzo ograniczone możliwości określania podmiotów uprawnionych do poszczególnych posług religijnych. Z tego względu szczególnie interesujące są rozważania dotyczące zagwarantowania tej wspólnoty religijnej swobody w wypełnianiu funkcji kultowych. Rozdział szósty przedstawia przypadki, gdy Kościół Anglii w wielu sprawach posiada słabszą pozycję od innych wyznań. Następnie ukazano działalność Kościoła Anglii w obszarze edukacyjnym (rozdział siódmy). W rozdziale ósmym omówiono pozycję prawną kapelanów w typowych placówkach, w których prowadzone jest duszpasterstwo specjalne, a w rozdziale dziewiątym scharakteryzowano działalność socjalną Kościoła Anglii. Ostatni rozdział przedstawia strukturę majątku Kościoła Anglii, a także kwestie finansowe i podatkowe związane z działalnością tej wspólnoty religijnej. Istotna część rozważań koncentruje się wokół problematyki przenikania się prawa wewnętrznego Kościoła Anglii z prawem państwowym, co sprawia, że wydzielenie tych dwóch porządków prawnych jest bardzo trudne. Pomimo tego faktu trzeba stwierdzić, że tytuł dookreślający zakres przedmiotowy rozważań do prawa wyznaniowego wykazuje zgodność z treścią opracowania.

Książka *Państwowy Kościół Anglii. Studium prawa wyznaniowego* dotyczy dziejów i współczesności anglikańskiej wspólnoty religijnej. Rozważania dobitnie pokazują dylematy występujące w wielu systemach prawnych o takim modelu relacji państwa z podmiotami wyznaniowymi. Lektura całości opracowania uzmysławia konieczność poznania dziejów historycznych Kościoła Anglii dla zrozumienia obowiązujących regulacji prawnych dotyczących tej wspólnoty religijnej. Monografia może zainteresować nie tylko osoby zajmujące się prawem wyznaniowym, ale także specjalistów z zakresu historii państwa i prawa, zwłaszcza z uwagi na zawartość pierwszego rozdziału. Rozważania dotyczące statusu ustrojowego Kościoła Anglii w relacjach z innymi organami władzy publicznej wpisują się również w tematykę badawczą znawców prawa konstytucyjnego porównawczego. Wydaje się, że recenzowana praca będzie stanowić źródło inspiracji do dalszych badań w obrębie tych dyscyplin nauk prawnych.